

naar de zorg voor behoud van de structuur van het beschermde gezicht. Ook ging bij de bescherming van een gezicht steeds minder het accent op conservering en steeds meer op beheersing en begeleiding liggen.

Met het doel de veranderingen in het beleid mee te laten spelen in de beoordeling werd de onderzochte periode in drie vijfjarige periodes onderscheiden. Waarom die periodes zo zijn gekozen blijkt nergens en ze worden ook niet overtuigend gehanteerd als tijdvakken waarin in een of ander opzicht criteria voor de mate van behoud van inhoud zouden kunnen zijn veranderd.

VERDIENSTELIJKE POGING

Concluderend moet gesteld worden, dat met dit onderzoek toch wel een verdienstelijke poging is gedaan de zeer complexe materie van het beschermde gezicht inzichtelijk te maken. Dat de resultaten en conclusies van dit onderzoek gerelativeerd moeten worden, ligt zeker ook aan de grote complexiteit, en daarmee ongrijpbaarheid, van deze materie en het feit dat ten aanzien van het 'beheer' van een beschermd gezicht de ideeën sterk in beweging waren. In de periode die werd onderzocht werd een veranderende, positiever wordende mentaliteit bij gemeentebesturen geconstateerd, waaruit onder meer de conclusie wordt getrokken dat deze bescherming beter een volledig gemeentelijke taak kan worden. Deze positieve houding zou echter wel eens voor een belangrijk deel het resultaat kunnen zijn van de activiteiten van het rijk in de procedure om tot een beschermd gezicht te komen! Dit zou ook gelden voor gemeenten die nog niet beschermd zijn. Aan de andere kant zal het rijk, geconfronteerd met de (praktische) problemen van de gemeenten, ongetwijfeld zijn kennis hebben verbreed. Het beschermen van ensembles is, veel meer dan dat van losstaande monumenten, heel duidelijk een onderwerp van gemeenschappelijke inspanning – vooral ook op planologisch gebied – van rijk, gemeenten en – zij het in mindere mate – provincies. Dat met het loslaten van deze complementaire bestuursvorm de beschermde stads- en dorpsgezichten gediend zouden zijn, hebben de uitkomsten van het onderzoek waarvan hier sprake is onzes inziens allerminst bewezen.

Wij herhalen onze kritiek dat er te weinig samenhang tussen het theoretisch-bestuurlijk deel van het onderzoek en het onderzoek naar de feitelijke gebeurtenissen in de onderzochte beschermde gezichten valt te constateren en dat er te weinig aandacht besteed is aan het informele, inhoudelijk zeer belangrijke, mondelinge contact tussen rijk en gemeenten. Kortom, de aanbevelingen in het rapport voor verregaande veranderingen op bestuurlijk terrein achten wij niet gerechtvaardigd.

J. B.-R.

Titel: Monumentenzorg en effecten van centraal beleid, een analyse van de bescherming van stads- en dorpsgezichten.

Auteurs: W. Derksen, M. Gonggrijp-van Mourik, R. A. F. Smook, Th. H. M. de Boer.

Uitgever: Kluwer, Deventer. Prijs: f 36,-.

De restauratie van paleis Het Loo

OMVANGRIJK WERK IN 1984 GEREED

Een opvallend gegeven in ons politieke bestel is het feit dat de totstandkoming van een wetsontwerp aanmerkelijk meer stof doet opwaaien dan de uitvoering ervan.

Uitzonderingen hierop zijn bij voorbeeld de gang van zaken rondom Amelisweerd en de afsluiting van de Oosterschelde. Amelisweerd bleef na de totstandkoming van het regeringsbesluit in het nieuws vanwege de uitvoering van de beslissing, terwijl de afsluiting van de Oosterschelde in het nieuws blijft doordat zij financieel regelmatig nieuwe prognoses blijft breken.

De restauratie van paleis Het Loo zorgde in de Tweede Kamer eveneens voor veel emoties en daardoor voor landelijke belangstelling in de pers, maar na de start werd het angstvallig stil.

Om het geheugen even op te frissen het volgende.

NIEUWE FUNCTIE

In 1969 besloot de regering het voormalige paleis Het Loo van Koningin Wilhelmina, een nieuwe functie te geven. De bedoeling was om het gehele complex om te bouwen tot een museum waarbij de verschillende vertrekken zouden worden ingericht in een stijl die een goed beeld zou geven van de manier waarop en de tijd waarin onze Oranje-vorsten generaties lang hebben geleefd. Toen echter in 1976 de Tweede Kamer de uitgewerkte plannen moest goedkeuren ontstonden er problemen. Opvallend is echter dat deze problemen zich destijds toespitsten op de reconstructie van de tuin in 17de-eeuwse stijl, terwijl de reconstructie van het paleis, die minstens zo ingrijpend was, buiten beschouwing bleef.

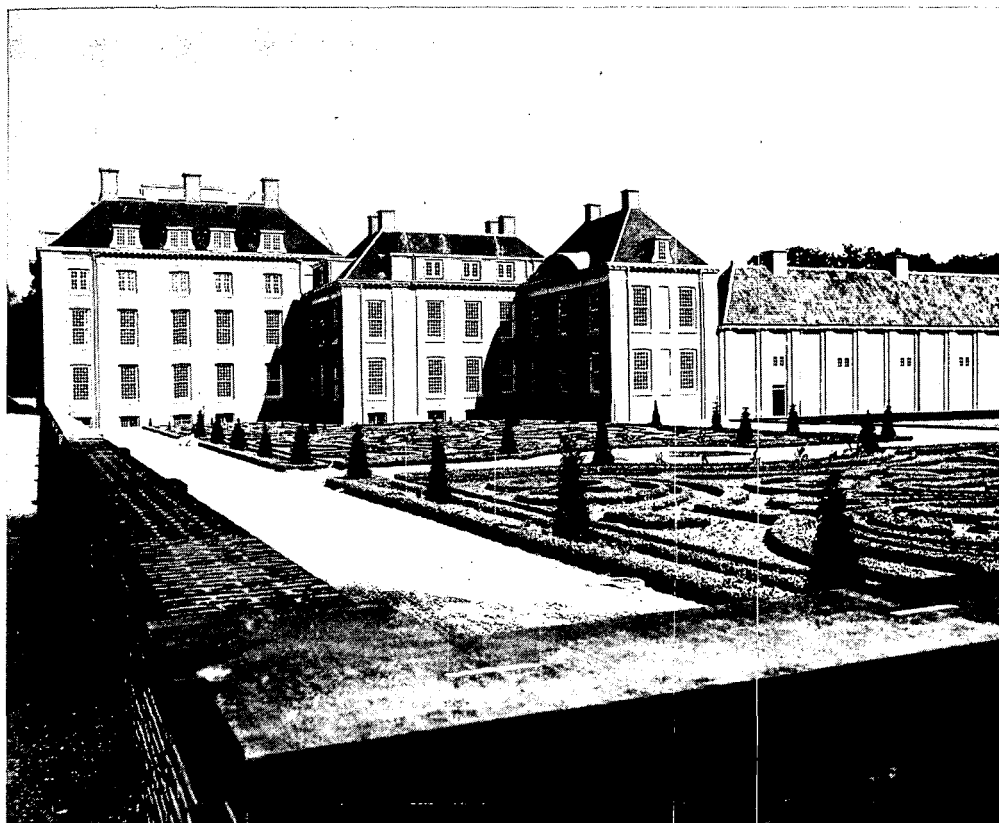
Een motie van twee kamerleden voor handhaving van de (19de-eeuwse) landschapstuin kreeg een ruime kamermeerderheid. Deson-

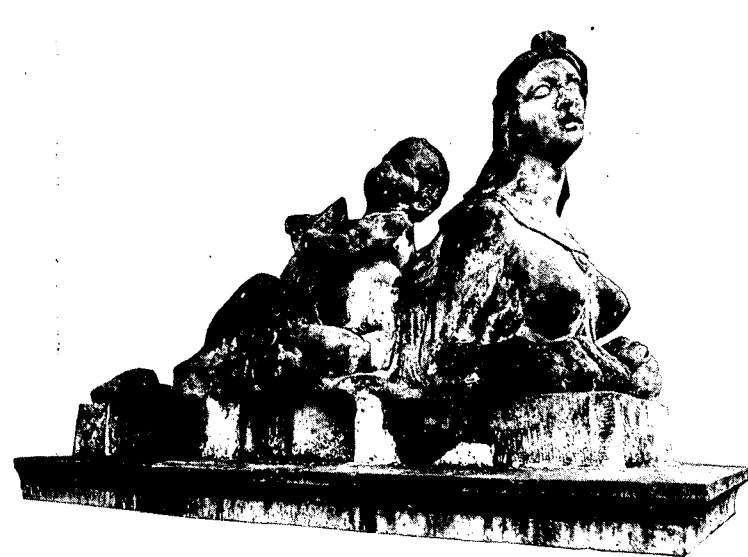
danks wenste de minister vast te houden aan zijn voorgenomen besluit: de tuin en het paleis reconstrueren in de 17de-eeuwse toestand, zoals die bij de aanleg omstreeks 1689 moet zijn ontstaan.

WEERSTAND

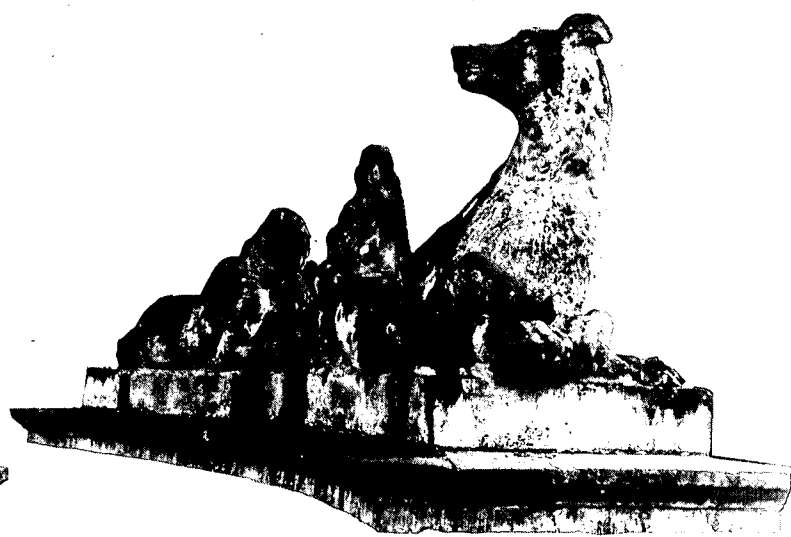
Buiten de Tweede Kamer kreeg ook de reconstructie van het paleis in tal van bladen veel aandacht. De plannen voor een dergelijke 17de-eeuwse reconstructie stuitte op veel weerstand omdat juist de restauratiefilosofie van de laatste jaren pleit voor behoud van die elementen welke in de eeuwen na de totstandkoming van een gebouw zijn aangebracht. Met andere woorden restaureren dient conserveren te zijn in plaats van reconstrueren.

Achterkant van de Westvleugel en het Corps de Logis met koningstuin.

De beelden van een Sphinx met kind en een wolf met Romulus en Remus (op de foto's nog niet schoongemaakt) zijn verhuisd van de Koningslaan naar hun oorspronkelijke plaats aan de noordzijde van de fontein van Hercules.

De beslissing om van dit woonpaleis een museum te maken had echter tot gevolg dat talloze bouwkundige ingrepen noodzakelijk waren geworden om een optimale museale functie te kunnen waarborgen. Zo moesten vloeren en plafonds worden verwijderd om balken te kunnen verzwaren. Lambrizeringen dienden afgenomen te worden om luchtbehandelingskanalen en electriciteitsleidingen te kunnen aanleggen.

En zoals het gaat met zo vele politieke beslissingen, als de molen eenmaal draait blijkt hij uiteindelijk niet meer te stoppen. Zo was ook hier het einde van het verhaal de mededeling van de minister dat hij bleef bij zijn voorgenomen besluit, namelijk reconstructie van paleis én tuin!

DE RESTAURATIE VAN HET GEBOUW

In november 1976 werd door de Rijksgebouwendienst een zestal aannemers en combinaties van aannemers uitgenodigd tot het doen van een prijsaanbieding. Daarbij bleek al spoedig dat het bedrag van zestig miljoen hetwelk door de minister in de Tweede Kamer was genoemd te optimistisch was. Aan de uiteindelijke bouwcombinatie Boele en Van Eesteren uit Den Haag en L. Woudenberg te Rhenen werd daarom een gefaseerde opdracht gegeven, waardoor de pijn over meerdere jaren werd uitgesmeerd.

In 1977 werd opdracht verleend voor de eerste fase van het bouwkundige gedeelte waarmee dertien miljoen gulden was gemoed. Dit omvatte de binnen- en buitenpaviljoens en het 'corps de logis', ruwweg het midden-gedeelte van het paleis. Men startte met de demontering van vloeren, plafonds e.d., waarna een diepgaand historisch en constructief onderzoek plaatsvond. Tegelijk hiermede begon men met het ontleisteren van de gevels waarna het herstel van het metselwerk kon beginnen evenals dat van de kappen. Als omstreeks april 1980 het westelijke paviljoen gereed is en met het oostelijke kan worden begonnen meldt het halfjaarlijk-

se verslag: 'Nu blijkt de gedaanteverwisseling van Het Loo een feit.'

En inderdaad lijkt aan de buitenzijde de metamorfose compleet. De toevoegingen van de verbouwingen van 1911-'14 zoals de derde verdieping op het corps de logis en de uitbouw (eetzaal) van het oostelijke zijpaviljoen waren weer verdwenen waardoor de achtergevel zijn symmetrische verhouding herkeeg. De 19de-eeuwse roede-indeling werd vervangen door een 17de-eeuwse. Bij de restauratie van het interieur heeft men zich laten leiden door de bouwkundige elementen die bij het historisch onderzoek te voorschijn kwamen.

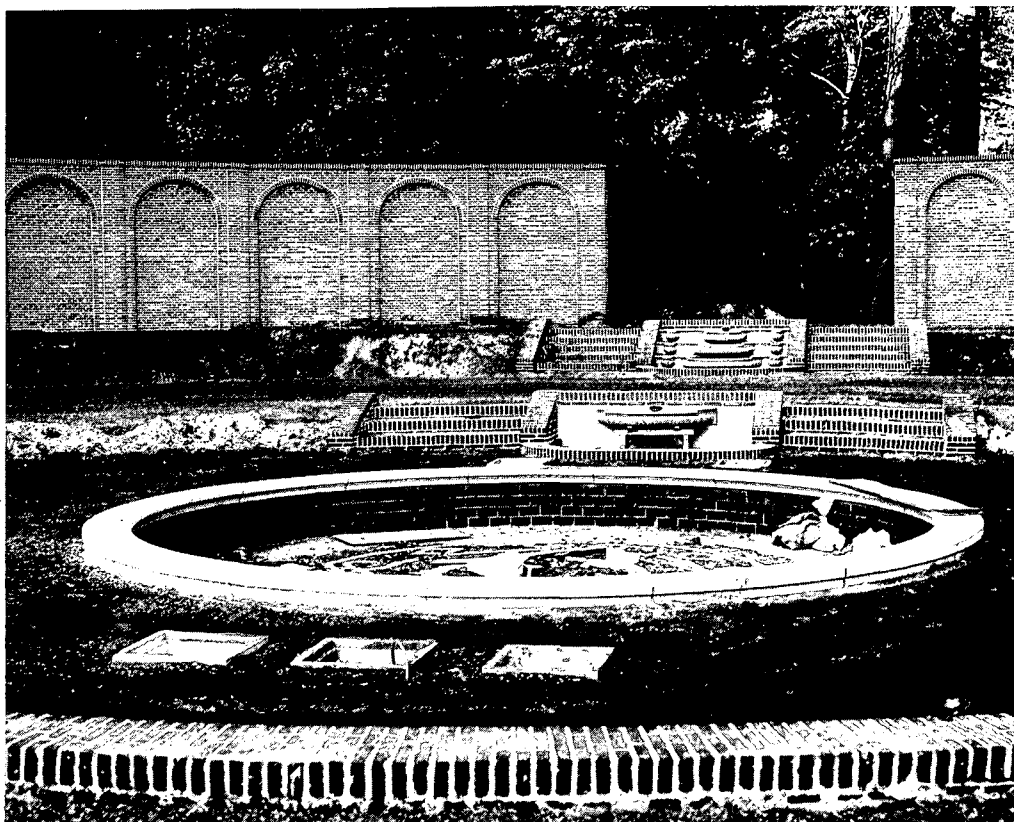
DE TWEEDE FASE

Omstreeks februari 1979 vond de aanbesteding plaats van de tweede fase. Deze omvatte de oostelijke en de westelijke vleugel aan de base-cour en aan de Koningslaan. Na

twee maanden van onderhandelen werd men het eens over de prijs van f 22.750.000.

Deze fase begon op 16 april 1979. In tegenstelling tot de eerste fase bleven hier wel de toevoegingen uit 1911 bestaan. De gevels werden schoongemaakt door middel van gritstralen, terwijl het interieur van de werkplaatsvleugel in vroeg-20e-eeuwse stijl werd opgeknapt. De 19de-eeuwse wapenzaal en de rookzaal werden eveneens gehandhaafd. Tegelijkertijd was men in de eerste fase nog bezig met de afwerking, zoals het aanbrengen van luchtbehandelingskanalen, het restaureren van de wandschilderingen, lambrizeringen, plafonds e.d., hetgeen binnenkort vermoedelijk zal zijn voltooid. De restauratie van de oostelijke vleugel is inmiddels gereed. Omstreeks mei jl. zijn deze dienst ruimten betrokken.

Een gereconstrueerde ronde muur aan het noordelijkste punt van de boventuin met de pauwenstaart-fontein.

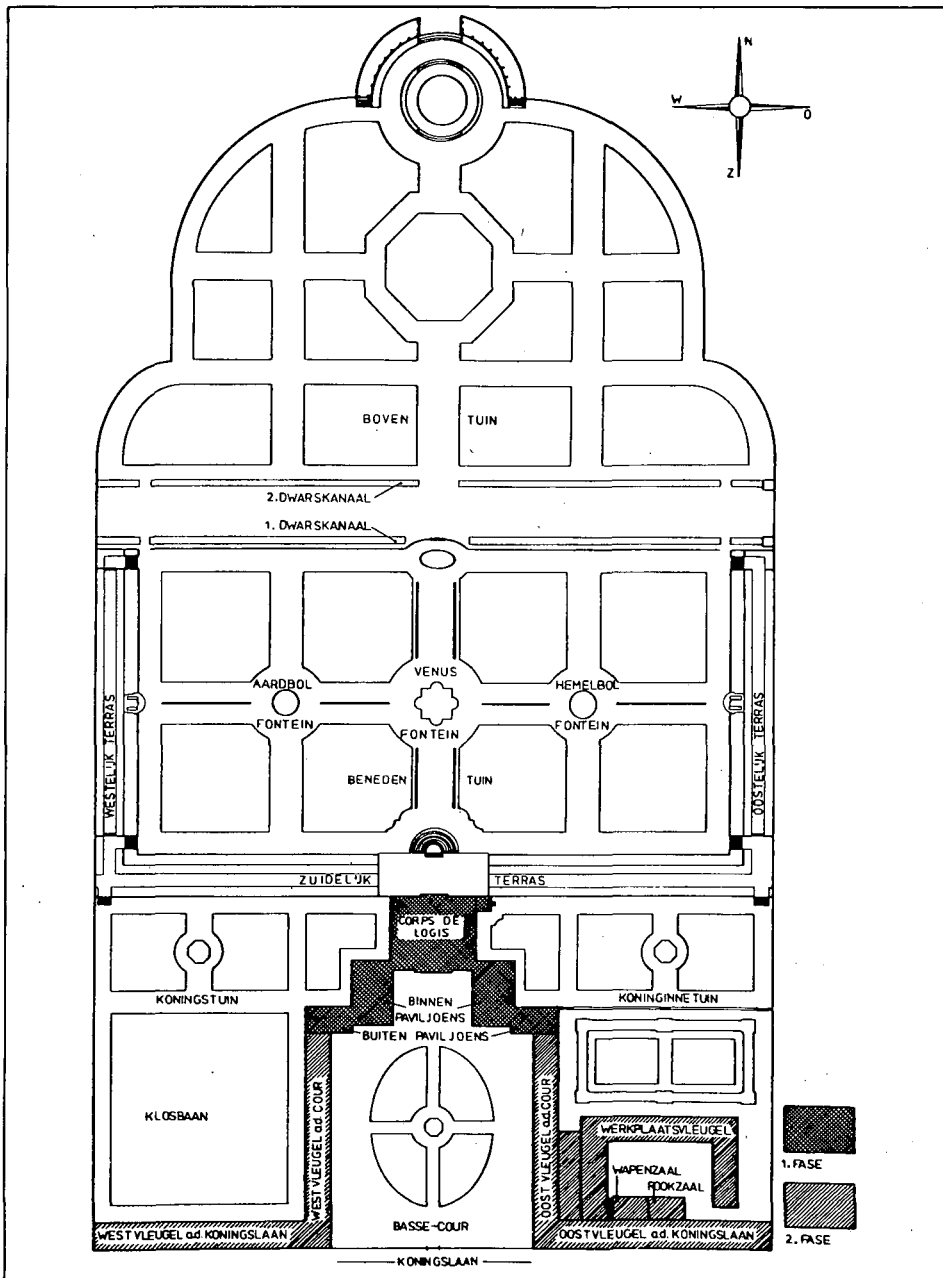

De Louis XIV vaas op hardstenen sokkel in de boventuin is een van een stel van vier, geschenken door Prins Hendrik aan Koningin Wilhelmina, waarvan toen twee op Het Loo en twee op Singrave werden geplaatst.

Ir. J. B. van Asbeck, architect van de restauratie van Het Loo.

Plattegrond van paleis en tuin.
Foto's zijn van Arnold Meine Jansen en Jaap van der Veen.

Als in de eerste fase de restauratie van het oorspronkelijke schilderwerk gereed is en de wandbespanningen zijn aangebracht, wordt dit gedeelte, volgens plan, nog dit jaar geheel voltooid.

DE TUIN

Tegelijk met de start van de restauratie van het paleis begonnen omstreeks maart 1978 opgravingen naar de resten van de oorspronkelijke tuin. Tot ieders verrassing bleken bijna alle funderingen nog aanwezig; men had omstreeks 1805 alleen de opstanden verwijderd en vervolgens de resten met grond afgedekt. Nadat deze alle waren ontgraven, begon men met de voorbereiding van de reconstructie. Voor deze reconstructie werd de werkgroep 'Formele tuin' opgericht met maar liefst 30 leden die werden verdeeld over vijf werkgroepen namelijk

- 1 de werkgroep voor het bouwkundig en waterbouwkundig werk;
- 2 de werkgroep voor de tuinaanleg;
- 3 de werkgroep terreinonderzoek;
- 4 de werkgroep historisch overzicht;
- 5 de werkgroep tuinbeelden en vazen.

Nadat in 1980 met de bouwkundige werkzaamheden werd begonnen, volgde op 20 augustus 1981 de aanvang van de cultuurtechnische werken. Voor de beplanting schafte men o.a. 275 eikebomen aan en 430.000 buxusplanten!

Momenteel zijn de koningstuin en de boventuin gereed, terwijl de beplanting van de benedentuin op mooi weer wacht.

AANKOPEN

Gedurende de gehele restauratie is een werkgroep bezig geweest met het verwerven van talloze voorwerpen die te zijner tijd in het museum kunnen worden gebruikt zoals hardplaten, schilderijen, kaarsenarmen e.d. Voor de tuin werden o.m. tuinvazen aangeschaft.

Als alles volgens plan verloopt, zullen het paleis en de tuin omstreeks april 1984 voor het publiek worden opengesteld. Of dit inderdaad gelukt, hangt meer af van 'Den Haag' dan van de medewerkers in Apeldoorn. Zij verzekeren dat omstreeks die tijd alles gereed zal zijn voor de opvang van het publiek. Dan zal er ongeveer 80 miljoen gulden zijn verwerkt.

Voorstanders zullen erop wijzen dat er dan een monument is voltooid dat als museum ons straks een overzicht zal geven van vijf eeuwen Oranjes, terwijl er een tuin is ontstaan die zijns gelijke in Nederland niet (meer) kent. Tegenstanders zullen beweren dat de huidige restauratiefilosofie hier met voeten is getreden, terwijl er desalniettemin geen zuiver 17de-eeuws gebouw is ontstaan. Ondanks de 17de-eeuwse reconstructie zijn er toch nog veel van de 18de-, 19de- en 20ste-eeuwse toevoegingen zichtbaar.

Hoe het ook zij: een bouwkundig en geschiedkundig facet van de Nederlandse cultuur zal hier zichtbaar zijn geworden en toegankelijk voor iedereen.

Jaap van der Veen